

Matkoja toiseen maisemaan
– huomioita Tiina Itkosen valokuvista

Tänä talvena viimeisetkin epäilevät tuomaat ovat alkaneet uskoa, että ilmasto on todella muuttumassa. Talvi on antanut odottaa itseään. Elinolosuhteiden muutokset näkyvät vielä selvemmin pohjoisemmassa, Tiina Itkosen kuvaamien polaarieskimoiden elämässä.

Kuvatessaan Grönlannin maisemia **Tiina Itkonen** (1968) ei kuitenkaan ole yksiulotteisen kantaaottava tai topografisen toteava vaan subliimiin kokemukseen kurkottava esteetikko. Hänelle tärkeä osa työskentelyä on havainto ja kokemus:

”Olen viettänyt joskus päivänkin samassa paikassa, samassa maisemassa, joka on minulle tärkeä. Vain siksi, että se on niin kaunis. Se on tavallaan meditatiivinen tila. Olla yksin, puhumatta. Rentoutua ja ihailia hitaasti muuttuvaa maisemaa”, hän kuvailee lähestymistapaansa.

Vuodesta 1995 lähtien Itkonen on käynyt Grönlannissa kuusi kertaa. Ensimmäiset matkat suuntautuivat Pohjois-Grönlantiin Thuleen alueelle ja niiden tuloksena syntyi polaarieskimoiden elämää kuvaava kirja *Inughuit* (2004).

Viimeisimmillä matkoillaan Itkonen on liikkunut huomattavasti laajemmalla alueella aina etelästä pohjoiseen. Kuvausmatkat ovat vaatineet rohkeutta kohdata vieraita ihmisiä ja haastavia luonnonolosuhteita. Itkonen on liikkunut hylkeen- ja valaanpyytäjien matkassa moottoriveneillä, ja kylästä toiseen siirtyminen on vaatinut helikopterimatkoja. Yösiija on löytynyt paikallisten kodeista tai metsästäjien teltoista.

Kuviksi sulava maisema

Uusimmassa teoksissaan Tiina Itkonen on siirtynyt kuvaamaan yhä enemmän grönlantilaista maisemaa. Tasaisessa valossa esiin piirtyvät avarat arktiset näkymät välittävät katsojalle rauhaa ja hiljaisuutta.

Ne ovat vaikuttavia teoksia.

Maisemat on kuvattu laajoina näkyminä; muodoiltaan vaihtelevat jäävuoret kelluvat peilityydessä meressä ja horisontti on äärettömän kaukana. Ihmisiä tai rakennuksia ei uusissa kuvissa ole muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta.

Tämän romanttisen näkymän rikkoo taiteilijan kertomus ilmastomuutoksen seurauksista.

Meri ei enää jäädy kaikkialla ja pohjoisessa jää on ohuempaa kuin aikaisemmin.

Metsästäjät voivat liikkua jäällä vain kolme kuukautta entisen kahdeksan sijaan. Muutos on huomattava ja vaikutukset tuhoisia.

Maailmanlaajuista ympäristön muutosta käsitellään taiteessa monin tavoin.

Yhdysvaltalainen **Richard Misrach** (1949) on muun muassa kuvannut Nevadan autiomaan maisemaa poliittisesta ja ekologisesta näkökulmasta. Kuva hiekkadyynistä tulvaveden ympäröimänä on hätkähdyttävä ja herättää kysymyksiä luonnon tilasta.

Vahva ekologinen näkökulma on mukana monen suomalaisenkin nykykuvaajan teoksissa.

Esimerkiksi **Sanni Sepon** ja **Ritva Kovalaisen** puiden ja metsien mytologioita ja luonnon tilaa käsittelevissä valokuvissa luonnonsuojelullinen näkemys syntyy rikkaan perinteen kuvaamisen kautta.

Kulttuuri maiseman osana

Itkosen uusimmassa, helmikuussa helsinkiläisessä galleria Uusitalossa olleessa

näyttelyssä ekologinen näkökulma tuli esille lehdistötiedotteessa. Maisemakuvista se ei suoraan välity.

Maisema- ja luontovalokuvalla on aina ollut keskeinen asema suomalaisessa valokuvataiteessa. Historiallisesti ajatellen pohjoismaisessa maisemavalokuvassa hallitsevinta on ollut romanttinen ilmaisu, jossa maisema on esitetty melankolisen kauniina ja ylevänä. Toisaalta kauniit luontokuvat toimivat ikään kuin muistutuksina siitä, mitä olemme vaarassa menettää ellemmme pidä huolta ympäristöstä.

Maiseman käsitettä ovat kuitenkin viime vuosikymmeninä laajentaneet niin tutkijat kuin taiteilijakin. Jako luontoon ja kulttuuriin on kyseenalaistettu, ja maisema on ymmärretty myös kulttuurisena tilana, ideologisena rakennelmana ja aistimellisena kokemuksena. Itkosen ilmiänsuulastaan romanttisvaikutteiset maisemakuvat eivät ole kulttuurin ulkopuolelta löydettyjä ”puhtaita” maisemia. Kuva on aina monen valinnan tulos:

”Suurin osa työskentelystäni Grönlannissa on odottamista. Odotan oikeanlaista valoa, sumua tai pilviä saadakseni aikaan haluamani tunnelman ja vaikutelman.”

Itkosen luontohavainnossa ovat läsnä yhtä aikaa esteettinen elämys ja kysymys kulttuurista. Hänen teoksissaan maisema antaa muodon tilalle, jossa eletään ja jota käytetään. Maisemalla on muukin kuin esteettinen funktio ja merkitys vaikkakin meille outo ja tuntematon.

Nomadin katse

Valokuva on ollut keskeinen väline vieraiden kulttuurien esittämisessä länsimaisille katsojille. Tutkimusmatkailijat ovat valokuvaajien lisäksi olleet luomassa esityksiä toisista kulttuureista. Monet näistä valokuvista on nostettu osaksi valokuvataiteen historiaa. Suomessa on viime vuosina esitelty esimerkiksi maantieteilijä **J.G. Granö** (1882–1956), jonka tutkimus- ja kuvausmatkat ulottuivat aina Altain alueella asti. Kansainvälisen valokuvahistorian tunnetuimmat maisemakuvat ovat nekin syntyneet erilaisten tutkimusmatkojen seurauksena ja osana Yhdysvaltojen laajentumista. Näin esimerkiksi **Timothy O`Sullivanin** (1840–1882) valokuvat.

Matkustaminen on liitetty myös käsitykseen sivistyksestä aina 1600-luvulla alkaneesta *grand tour* -matkailusta lähtien. Omakohtaisesti hankittu tieto ja kokemus vieraiden maiden yhteiskunnista, kulttuureista, taloudesta ja maisemista on ollut osa hyvin toimeentulevien kasvatusta.

Kiinnostuksen kohteet ovat aikojen saatossa muuttuneet: 1700-luvulla huomioitiin valistusajan hengen mukaisesti yhteiskunnan rakenteisiin liittyviä asioita kun taas 1800-luvulla romantiikka innoitti luonto- ja maisemakuvauksiin. Matkakuvaukskirjallisuus, piirroset ja 1800-luvun puolesta lähtien valokuvat ovat välittäneet näitä tietoja. Nykykuvaaja on ensisijaisesti taiteilija, joka työskentelee pitkiäkin jaksoja kotimaansa ulkopuolella. Taiteilijoiden liikkuvuus ja työskentely residensseissä tuottaa taidetta, joka on suhteessa eri kulttuureihin aivan toisella tavalla kuin koskaan aikaisemmin. Tämä globaali nomadismi on suora jatke vuosisataiselle perinteelle, jossa matkustaminen on osa koulutusta, sivistystä ja henkilökohtaista kasvua.

Supermies ja saalistaja

Aikaisemmissa valokuvissaan Itkonen on kuvannut myös ihmisiä. *Inughuit*-kirjassa vuorottelevat henkilö- ja maisemakuvat, jotka yhdessä luovat kertomuksia inuiittien elämästä ja ympäristöstä.

Silmiinpistävintä kuvissa ovat interiöörien voimakkaat värit. Kaikki kuvat on ryhmitelty näiden värien mukaan. Vaaleanpunaiset, vihreät, keltaiset ja ruskeat seinät luovat taustoja henkilökuville.

Modernin elämän merkit eivät näy ainoastaan puisissa rakennuksissa ja niiden

väriyksessä. Myös monet kuvien yksityiskohdista kertovat perinteisen pyyntikulttuurin nykyaikaistuneesta elämästä. Kontrastina sisäkuvien väreille ja elämälle asettuvat maisemakuvien hiljaisuus ja niukka väriasteikko.

Suomalaisessa valokuvassa samankaltaista perinteen ja modernin kohtaamista, elämäntavan hitautta ja maiseman hiljaisuutta voi nähdä **Pentti Sammallahten** Venäjän rajaseutuja kuvaavissa panoraamoissa tai **Esko Männikön** Suomen pohjoista elämää dokumentoivissa kuvissa.

Männikön ja Itkosen sisäkuvista löytää samanhenkistä itsetehtyä estetiikka, joka kertoo talojen olevan asumista eivät sisustamista varten. Männikön kuvat voivat olla katsojalle yhtä outoja ja vieraita kuin Itkosen kuvaama maailma.

Vieraan kohtaamisesta

Vieraan kulttuurin kuvaaja liikkuu vaikeassa maastossa poliittisesti. Postmoderni teoria kyseenalaisti käsityksen valokuvasta ikkunana maailmaan. Se pyrki osoittamaan toiseuden esittämisen olevan sidoksissa kuvaajan arvomaailmaan. Kritiikin mukaan valokuvissa luotiin heidät ja meidät, ja kuvattavista tehtiin katseelle alistettuja kohteita. Valokuvaan kohdistuvalla arvostelulla oli myös historialliset perusteensa.

Käsitys silmän ja kameran analogiasta teki valokuvasta tieteen tekemisen apuvälineen. Valokuva ymmärrettiin objektiiviseksi todisteeksi kohteestaan. Valokuva, tieto, näkeminen ja valta yhdistyivät esimerkiksi 1800-luvun antropologiassa. Antropologisten valokuvien avulla todistettiin valkoisen rodun ylemmyyttä, määriteltiin, luokiteltiin ja tehtiin näkyviksi, luotiin identiteettejä ja ei-identiteettejä.

Postmodernin kritiikin seurauksena syntyi uusdokumenttarismi, joka painotti kuvaajan ja kuvattavan välistä yhteistyötä ja tasaveroista kohtaamista. Tänä päivänä valokuvaajan on oltava tietoinen tästä valokuvan traditiosta ja omasta suhteestaan kuvattavaan. Itkonen on rakentanut pitkäaikaisen suhteen Grönlantiin. Hän on opiskellut maan kieltä, hylkeen metsästystä ja saanut ystäviä ja tuttavuuksia.

Tämä paneutuneisuus näkyy parhaiten hänen henkilökuviinsa. Kuvattavan esiintyminen tai omiin mietteisiinsä vaipunut lapsi kertovat uskalluksesta olla kuvassa – ja luottamuksesta kuvaajaan.

Valokuvaajan lisäksi kuvattavat näyttävät itse ohjaavan itseään. Performatiivisuus ja poseeraaminen Itkosen muotokuvissa kertoo kuvattavien aktiivisesti roolista kuvaustilanteissa.

Koskaan et muuttua saa

Itkosen kirjan esipuheen kirjoittanut antropologi **Jean Malaurie** asui 1950–51 polaarieskimoiden parissa. Hän kirjoittaa kuinka hänen on vaikea hyväksyä heidän elämäntavassaan tapahtunutta muutosta. Esimerkkeinä hän mainitsee uudet talot ja nykyaikaiset vaatteet.

Ulkoapäin tuleva saattaa alkuperäiskansaa kohdatessaan sortua jälkikolonialistiseen romantiikkaan; kritiikittömään toiseuden eksotisointiin ja alkuperäisyyden harhaan.

Pitäisikö polaarieskimoiden olla aitoja tai alkuperäisiä, asua vailla nykyajan mukavuuksia ja rakentaa asuntonsa saaliseläinten nahoista?

Itkonen ei itse sorru tähän ansaan.